

**Η Νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα: εκπαίδευση, κατάρτιση, απασχόληση και ανισότητες**

**The New generation in Greece today: education, training, employment and inequalities**

Δημήτριος Δροσάτος, Εκπαιδευτικός Π.Ε. 70, M.Sc. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, dimdrosatos@gmail.com

Dimitrios Drosatos, Primary School Teacher, M.Sc. University of the Aegean, dimdrosatos@gmail.com

**Abstract:** The present study deals with the issue of youth in the context of their education, training and employment in Greece. The existing concerns about the role of youth should be continued in order to provide high quality employment for young people that responds to their needs and aspirations. This takes place at a period of time when young people face increasing challenges in terms of their transition to adulthood, precariousness, uncertainty and insecurity. At a time when youth employment is more than ever needed to support and empower young people to explore their potential, many Member States restrict or reduce support to them using as an excuse the rising demand and competition for limited resources and the announced need to implement austerity measures.

**Keywords:** youth, education, training, employment, inequalities

**Περίληψη:** Στόχος της παρούσας εργασίας είναι το θέμα της νεολαίας εξετάζοντας την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την απασχόλησή της στην Ελλάδα. Οι προβληματισμοί που υπάρχουν για τον ρόλο της νεολαίας πρέπει να συνεχιστούν προκειμένου να υπάρξει προσπάθεια για την παροχή υψηλής ποιότητας απασχόλησης για τους νέους που ανταποκρίνεται στις ανάγκες και στις προσδοκίες τους. Αυτό έρχεται σε μια εποχή στην οποία οι νέοι αντιμετωπίζουν αυξανόμενες προκλήσεις, από την άποψη της μετάβασης στην ενηλικίωση, της επισφάλειας, της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας. Σε μια εποχή, κατά την οποία χρειάζεται περισσότερο από ποτέ η απασχόληση για τη νεολαία για να υποστηρίξει και να δώσει στους νέους τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν το δυναμικό τους, πολλά κράτη μέλη περιορίζουν ή μειώνουν την παροχή υποστήριξης προς αυτούς, αντιμετωπίζοντας την αυξανόμενη ζήτηση και τον ανταγωνισμό για τους περιορισμένους πόρους και την αναγκασθείσα ανάγκη να εφαρμόσουν μέτρα λιτότητας.

**Λέξεις κλειδιά:** νεολαία, εκπαίδευση, κατάρτιση, απασχόληση, ανισότητες

## Εισαγωγή

Από την έναρξη της οικονομικής κρίσης του 2008, οι νέοι Ευρωπαίοι αντιμετώπισαν αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας, εκτεταμένη ανασφάλεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Ενώ πολλά έγγραφα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) σχετικά με την ανεργία των νέων προβλέπουν ευελιξία με ασφάλεια, οι απαντήσεις μετά την κρίση στηρίζονται στην ευελιξία και όχι στην

ασφάλεια (Heyes, 2013). Πρωτοβουλίες, όπως οι Ευκαιρίες για τη Νεολαία και η Εγγύηση Νέων υπογραμμίζουν τη βελτίωση της πρόσβασης των νέων στην αγορά εργασίας μέσω μεταρρυθμίσεων της προσφοράς (μείωση του μισθολογικού και μη μισθολογικού κόστους) (European Commission, 2010). Παρά τους ισχυρισμούς ότι οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις θα προκαλέσουν ανάπτυξη, οι μελετητές (Lehndorff, 2015. Vaughan-Whitehead, 2015) υποστηρίζουν ότι η λιτότητα και η απελευθέρωση έχουν εμβαθύνει την ύφεση και οδήγησαν σε υψηλή ανεργία, ιδίως μεταξύ των νέων.

Σε ολόκληρη την Ευρώπη, η απασχόληση της νεολαίας παρουσιάζει τεράστιες διαφορές όσον αφορά τις ευκαιρίες, την υποστήριξη, τις δομές, την αναγνώριση και την πραγματικότητα στην οποία λαμβάνει χώρα. Μπορεί να είναι μέρος του δημόσιου τομέα, τον οποίο διαχειρίζεται το κράτος ή της κοινωνικής οικονομίας, συμπεριλαμβανομένου ενός ευρέος φάσματος κοινοτικών, εθελοντικών και μη κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων, αλλά και του ιδιωτικού τομέα. Ωστόσο, ο τρόπος που λειτουργεί η απασχόληση της νεολαίας αντικατοπτρίζει το κοινωνικό, πολιτιστικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο και τα συστήματα αξιών στα οποία πραγματοποιείται (Schild et al., 2017).

## 1. Η εκπαίδευση και η κατάρτιση της νέας γενιάς στην Ελλάδα

Το ποσοστό των μαθητών της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που εγγράφηκαν στα προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (EEK) στην Ελλάδα ήταν κάτω από το μέσο όρο της ΕΕ: 31,5% το 2014 σε σύγκριση με 48% στην ΕΕ. Το 10,5% των φοιτητών ανώτερης δευτεροβάθμιας αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης παρακολούθησαν προγράμματα εργασίας το 2014, έναντι 34% στην ΕΕ. Το ποσοστό απασχόλησης των πρόσφατων αποφοίτων ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ήταν επίσης χαμηλό: 38,8% το 2014 σε σύγκριση με 70,8% στην ΕΕ. Για τους αποφοίτους της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, το ποσοστό ήταν 37,5% το 2015, σε σύγκριση με το μέσο όρο της ΕΕ 73%. Η συμμετοχή των ενηλίκων στη διά βίου μάθηση ήταν επίσης χαμηλή: 3,3% το 2015 σε σύγκριση με 10,7% στην ΕΕ (Cedefop, 2018).

Η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση στην Ελλάδα αντιμετώπισε έλλειψη ελκυστικότητας και τις προκλήσεις της αυξανόμενης συμμετοχής, με τη συμμετοχή των εργοδοτών, την αύξηση της συνάφειας των προγραμμάτων με την αγορά εργασίας, την ανάπτυξη της διασφάλισης της ποιότητας και τη δημιουργία πληροφοριακών συστημάτων για την ανάπτυξη της παροχής. Ελήφθησαν μέτρα για την αντιμετώπιση των ζητημάτων. Ο νόμος για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για το 2013 εισήγαγε ένα προαιρετικό έτος τελικής μαθητείας για μαθητές σε επίσημα ανώτερα δευτεροβάθμια σχολεία επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (ΕΠΑΛ), οδηγώντας σε υψηλότερο επίπεδο προσόντων (ευρωπαϊκό πλαίσιο προσόντων (EQF) επίπεδο 5) (Cedefop, 2018).

Ένας νέος τύπος σχολής εισήχθη εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος, προσφέροντας τριετή προγράμματα αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (συμπεριλαμβανομένου ενός έτους μαθητείας) σε άτομα που έχουν ολοκληρώσει την

υποχρεωτική εκπαίδευση. Το πρόγραμμα πρακτικής άσκησης χρηματοδοτούνταν από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Από την πλευρά των ενηλίκων, εγκρίθηκε το 2013 πρόγραμμα διά βίου μάθησης ανοίγοντας τον δρόμο για ενέργειες για την αύξηση της παροχής εκπαίδευσης ενηλίκων και καλύτερης αντιμετώπισης των αναγκών των ομάδων στόχων προτεραιότητας (Cedefop, 2018).

Μετά το 2016 δημοσιεύθηκαν δύο νόμοι και μια σειρά εκτελεστικών διατάξεων το 2016 και 2017 που ρύθμιζαν το έτος μαθητείας των ΕΠΑΛ, ως βασικό στοιχείο της μεταρρύθμισης, καθορίζοντας το πλαίσιο ποιότητας για τα προγράμματα σπουδών επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και το πλαίσιο ποιότητας για τις μαθητείες και την εισαγωγή πιλοτικών προγραμμάτων μαθητείας. Το στρατηγικό πλαίσιο περιλαμβάνει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τα καθήκοντα δύο νέων φορέων: α) την εθνική επιτροπή συντονισμού μαθητείας, η οποία στηρίζει τη λήψη αποφάσεων σε εθνικό επίπεδο με την προετοιμασία συστάσεων και σχεδίων νομοθεσίας. Όλα τα βασικά ενδιαφερόμενα μέρη εκπροσωπούνται στην επιτροπή. (β) στις ομάδες στήριξης της μαθητείας με βάση τις κεντρικές δημόσιες υπηρεσίες απασχόλησης, για να βοηθήσουν στην εύρεση θέσεων κατάρτισης (Cedefop, 2018).

Σε κάθε δημόσιο κέντρο απασχόλησης δημιουργήθηκε μια ομάδα υποστήριξης μαθητείας που αποτελείται από καθηγητές και εκπαιδευτές, με διάφορα καθήκοντα: i) να συνεργάζονται με τον σύμβουλο του εργοδότη ή με τομεακές οργανώσεις και επιμελητήρια για τη διοργάνωση δραστηριοτήτων διάδοσης και σεμιναρίων, (ii) τη διατήρηση μιας βάσης δεδομένων με θέσεις μαθητείας και τη διανομή τους σύμφωνα με τη ζήτηση για τις ειδικότητες, (iii) την παρακολούθηση της εφαρμογής της σύμβασης και μεσολάβησης, αν χρειαστεί, (iv) την ετήσια ενημέρωση της εθνικής επιτροπής συντονισμού μαθητείας για την εφαρμογή προγραμμάτων μαθητείας και τη συμμετοχή, σε συνεργασία με τον Εθνικό Οργανισμό για την Πιστοποίηση των Επαγγελματικών Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού και την κεντρική ένωση επιμελητηρίων στην εθελοντική διαπίστευση των εργοδοτών (στόχος είναι η δημιουργία αναγνωρισμένου μητρώου εργοδότη) (Cedefop, 2018).

Τα μέτρα υποστήριξης της μαθητείας περιλαμβάνουν πιλότους και δράσεις για την εξασφάλιση επαρκούς αριθμού θέσεων μαθητείας (πλατφόρμα διαχείρισης μάθησης, έμμεσα κίνητρα για επιχειρήσεις, χρηματοδότηση), αξιολόγηση και ανατροφοδότηση. Η πειραματική μαθητεία στα ΕΠΑΛ ξεκίνησε το σχολικό έτος 2016/17 με δύο ειδικότητες (ηλεκτρολογικές εγκαταστάσεις και γεωργικό εμπόριο) και ένα νέο πιλοτικό πρόγραμμα ξεκίνησε επίσης τον Φεβρουάριο του 2017. Η εθνική έναρξη του προγράμματος μαθητείας ΕΠΑΛ πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2017 σε επτά ειδικότητες (1.200 μαθητεύομενους). Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 2017/18, η μεταδευτεροβάθμια περίοδος μαθητείας επεκτάθηκε, με προγράμματα μαθητείας σε 16 ειδικότητες. Τα προγράμματα μαθητείας ΙΕΚ προγραμματίζονται να ξεκινήσουν και συνολικά προγραμματίζονται 7.800 θέσεις μαθητείας, συμπεριλαμβανομένων των ΕΠΑΛ & ΙΕΚ (Cedefop, 2018).

Μετά το εθνικό στρατηγικό πλαίσιο του 2016 η τάξη Α' (το πρώτο από τα τρία σχολικά επίπεδα) του ΕΠΑΛ (ανώτερη δευτεροβάθμια ΕΕΚ) γίνεται κοινή σε όλους τους μαθητές. Το

δεύτερο επίπεδο (κατηγορία Β) είναι όπου γίνεται τομεακός διαχωρισμός, ενώ στην Γ΄ τάξη (τρίτο επίπεδο) οι μαθητές επιλέγουν μια ειδικότητα. Από τότε, η τάξη Α΄ επικεντρώνεται στην ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων. Ως εκ τούτου, καθίσταται ευκολότερο για τους σπουδαστές από το πρώτο έτος της ανώτερης δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης να αλλάξουν και να εγγραφούν στα ΕΠΑΛ μέσω της εγγραφής τους στην 2η τάξη της ανώτερης δευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης. Αυτή η μεταρρύθμιση επιτρέπει μεγαλύτερη διαπερατότητα μεταξύ της ανώτερης δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης και των ΕΠΑΛ. Από τον Οκτώβριο του 2017, μετά την πρωτοβουλία του υπουργείου Παιδείας *Μια νέα αρχή για το ΕΠΑΛ*, τα βασικά μέτρα βελτίωσης των δεξιοτήτων, οι δράσεις κοινωνικο-ψυχολογικής υποστήριξης και ένταξης θα τεθούν σε δοκιμασία στα μαθήματα Α ως περαιτέρω υποστήριξη στους πρωτοετείς φοιτητές των ΕΠΑΛ. Ο νόμος αριθ. 4386/2016 ενισχύει την πρόσβαση των αποφοίτων του ΕΠΑΛ όχι μόνο σε τεχνολογικά τριτοβάθμια ιδρύματα αλλά και σε πανεπιστημιακά τμήματα σχετικά με τις σπουδές τους (Cedefop, 2018).

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση όμως δεν εξασφαλίζει την απασχόληση και σε κάποιες περιπτώσεις, την επιθυμητή απασχόληση. Η έρευνα που διεξήγαγαν οι Χριστοφόρου κ.ά. (2018) αναφορικά με την εκπαίδευση και την απασχόληση στην Ελλάδα, εντόπισε ότι οι νέοι που συμμετείχαν σε αυτή είχαν αποκτήσει υψηλή εκπαίδευση. Παραδοσιακά, όπως και οι προηγούμενες γενιές πριν από αυτούς, εκτιμούν την εκπαίδευση και της αποδίδουν μεγάλη αξία. Εντούτοις, παρά το γεγονός ότι οι νέοι επέλεξαν να σπουδάσουν το επάγγελμά τους δεν ικανοποιεί τους μισούς από αυτούς. Άλλοι πάλι αν και υπάρχει συνάφεια ανάμεσα στο επάγγελμά τους και την εκπαίδευσή τους, θεωρούν ότι δεν ταιριάζει με τις προτιμήσεις και την προσωπικότητά τους. Το γεγονός αυτό το αποδίδουν σε δύο αιτίες. Αρκετοί νέοι επιλέγουν σπουδές και επαγγέλματα που θα τους βοηθήσουν να εργαστούν και όχι αυτές που όντως τους ενδιαφέρουν. Επιπλέον, άλλοι έκαναν λανθασμένες επιλογές λόγω του ότι δεν είχαν καλή ενημέρωση (Χριστοφόρου κ.ά., 2018).

## 2. Η απασχόληση της νέας γενιάς στην Ελλάδα

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας πριν από την κρίση, η συμμετοχή των νέων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση αυξήθηκε κατά 30% και, κατά συνέπεια, περισσότερα από τα δύο τρίτα του πληθυσμού των νέων ήταν ανενεργά. Επομένως, η ανεργία των νέων στην Ελλάδα σήμερα δεν είναι προϊόν μόνο της ελληνικής πολιτικής για την απασχόληση, αλλά και του αυξανόμενου ποσοστού συμμετοχής στην εκπαίδευση και την κατάρτιση. Η σημερινή κατάσταση της ανεργίας των νέων σημαίνει ότι οι Έλληνες νέοι, πολλοί από τους οποίους ήταν παλαιότερα στην εκπαίδευση, είναι δυνητικοί μετανάστες, κάτι που προκαλείται από τους χαμηλούς μισθούς και τον σοβαρό ανταγωνισμό για λιγότερες θέσεις εργασίας. Επίσης, το μνημόνιο οδήγησε σε αλλαγές στην ελληνική εργατική νομοθεσία, γεγονός που σημαίνει ότι οι νέοι στην Ελλάδα έχουν σήμερα περισσότερους λόγους να παραμείνουν άνεργοι από την έναρξη μερικής απασχόλησης. Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα είναι τόσο διαδεδομένη όσο και σε άλλες χώρες της ΕΕ, αλλά επί του παρόντος οι Έλληνες νέοι που δεν

είναι ακόμη επιχειρηματίες εκφράζουν πολύ λιγότερο ενδιαφέρον για τέτοιες δραστηριότητες (Tubadji, 2012).

Η Ελλάδα, που πλήττεται από οικονομική κρίση, επηρεάζεται ιδιαίτερα από την ανεργία των νέων. Η συμμετοχή του εργατικού δυναμικού των νέων στην Ελλάδα είναι παραδοσιακά ένα από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη. Επιπλέον, αυτό συμβαίνει στο πλαίσιο ενός παλαιού εκπαιδευτικού συστήματος που αγωνίζεται να διεξαγάγει έναν επιτυχημένο διάλογο με τον επιχειρηματικό κόσμο και να καλύψει τις ανάγκες του. Υπάρχει μια μερίδα νέων που δεν είναι ούτε οικονομικά ενεργοί ούτε συμμετέχουν σε υψηλής ποιότητας κατάρτιση δεξιοτήτων. Από τη μία πλευρά, αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μικρή προοπτική αυξημένης παραγωγικότητας μεταξύ των προσφάτως καταρτισμένων ειδικευμένων εργαζομένων. Από την άλλη πλευρά, οι νέοι που έχουν τις καλύτερες δυνατότητες για υψηλές δεξιότητες και αύξηση της παραγωγικότητας είναι πιθανό να μεταβούν στο εξωτερικό για εκπαίδευση ή και εργασία. Η μόνιμη απώλεια ενός νεανικού ταλαντούχου εργατικού δυναμικού που προκύπτει είναι μια στέρση των παραγωγικών μηχανισμών της χώρας. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται περαιτέρω από την παραδοσιακά χειρότερη κατάσταση των νέων εκτός Αττικής. Οι νέοι σε αγροτικές, απομακρυσμένες και ορεινές περιοχές υφίστανται ακόμη μεγαλύτερη έκθεση στα πιθανά σημάδια της ανεργίας των νέων κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Η χώρα έχει λάβει ορισμένα βήματα που μείωσαν εν μέρει αυτά τα προβλήματα. Τα εθνικά προγράμματα πολιτικής για την απασχόληση - όπως τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ, η κοινοτική πρωτοβουλία Equal που χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και τα τοπικά ιδρύματα κατάρτισης - συγκαταλέγονται στα μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης που απευθύνονται σε νέους από απομακρυσμένες περιφέρειες (Tubadji, 2012).

Ιστορικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) το ποσοστό ανεργίας των νέων ήταν τουλάχιστον διπλάσιο από το ποσοστό του γενικού πληθυσμού στο σύνολό του. Η έναρξη της οικονομικής ύφεσης οδήγησε σε δραματική αύξηση των ποσοστών ανεργίας των νέων μεταξύ του 2009 και του 2013, λόγω των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι νέοι στην εξεύρεση εργασίας και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας (Papadakis et al., 2017).

Μέχρι και τον Ιανουάριο του 2017, η ανεργία των νέων στην ΕΕ των 28 μειώθηκε ελαφρά (κατά 1,6 ποσοστιαίες μονάδες) σε σύγκριση με 19,3% που είχε τον Ιανουάριο του 2016, αλλά εντούτοις παρέμεινε πολύ υψηλή φτάνοντας στο 17,7% (άνδρες: 18,6%, γυναίκες: 16,7%). Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν πάνω από τέσσερα εκατομμύρια νέοι (ηλικίας 15-24) άνεργοι στην ΕΕ-28. Παρά την ελαφρά μείωση της ανεργίας των νέων κατά τα τελευταία τρία χρόνια, εξακολουθεί να είναι πολύ υψηλότερη από ό, τι πριν από την κρίση. Επίσης, αυξήθηκαν οι ασυμμετρίες που υπάρχουν μεταξύ των κρατών μελών. Τον Ιανουάριο του 2017, η χώρα με το μικρότερο ποσοστό ανεργίας είναι η Γερμανία (6,5%), ενώ η Ελλάδα (45,2% - Δεκέμβριος 2016), Ισπανία (42,2%) και Ιταλία (37,9%) έχουν τα μεγαλύτερα ποσοστά (Papadakis et al., 2017).

Αναμφισβήτητα, η Ελλάδα είναι μια από τις χώρες της ΕΕ, όπου ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης ήταν πιο γρήγορος και ορατός από τους πρώτους μήνες που έπληξε τη

χώρα. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές στην ανεργία των νέων. Το ποσοστό αυτό μειώθηκε από το ανώτατο επίπεδο του 60% που είχε φτάσει τον Μάρτιο και τον Μάιο του 2013, αλλά εξακολουθεί να είναι εξαιρετικά υψηλό φτάνοντας το 45,2% τον Δεκέμβριο του 2016. Είναι μάλιστα υψηλότερο από ό, τι της Ισπανίας (42,2% - Ιανουάριος 2017) και όλων των άλλων κρατών της ΕΕ. Η ανεργία των νέων στην Ελλάδα είναι διπλάσια από τον μέσο όρο της ΕΕ και το ποσοστό της διπλάσιο από το επίπεδο που βρίσκονταν πριν από την έναρξη της κρίσης (Paradakis et al., 2017).

Σχεδόν ένας στους δύο νέους στην Ελλάδα επηρεάζεται από την ανεργία. Ορισμένα τμήματα της νεολαίας έχουν πληγεί περισσότερο από άλλα. Οι νέες γυναίκες είναι πιο πιθανό να είναι άνεργες από τους νέους άνδρες, με ποσοστό ανεργίας 48,8% σε σύγκριση με το 42% των ανδρών. Όλες οι περιοχές της Ελλάδας σημείωσαν ραγδαία άνοδο της ανεργίας των νέων από το 2008 έως το 2015, αλλά οι αυξήσεις ήταν ιδιαίτερα υψηλές στη Θεσσαλία (από 34,4% το 2010 σε 60,3% το 2015) στην Πελοπόννησο (από 29% το 2010 σε 50,5% το 2015), στο Νότιο Αιγαίο (από 14,9%, το 2008 σε 33,8% το 2015), στην Αττική (από 19,1% το 2008 σε 47,2% το 2015) και στην Κρήτη (από 14% το 2008 σε 40,4% το 2015) (βλέπε Πίνακα 1).

**Πίνακας 1. Ποσοστά ανεργίας των νέων (15-254 ετών) στην Ελλάδα την περίοδο 2008-2015**

Χρονολογία/Περιοχή	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ελλάδα	21,9	25,7	33,0	44,7	55,3	58,3	52,4	49,8
Βόρεια Ελλάδα	23,4	28,6	36,0	51,3	60,0	62,5	54,1	52,6
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	21,4	30,4	40,1	51,8	53,0	59,4	50,7	53,8
Κεντρική Μακεδονία	22,4	28,0	34,1	51,4	60,7	62,0	53,4	51,9
Δυτική Μακεδονία	36,6	34,8	35,3	52,7	72,3	70,4	49,6	49,4
Ήπειρος	31,2	34,7	37,1	48,6	61,1	67,4	69,8	58,6
Κεντρική Ελλάδα	28,5	29,8	34,3	42,9	55,1	58,4	57,3	55,6
Θεσσαλία	23,7	26,6	34,4	46,7	53,7	57,5	59,8	60,3
Ιόνια νησιά	27,1	26,5	35,2	26,2	23,9	51,5	44,8	54,6
Δυτική Ελλάδα	31,3	28,8	35,3	45,1	56,8	59,0	61,1	54,6
Στερεά Ελλάδα	27,7	32,9	36,9	42,5	58,7	59,5	59,1	55,4
Πελοπόννησος	23,1	25,8	29,0	39,0	62,3	60,3	52,0	50,5
Αττική	19,1	21,9	30,9	43,2	56,0	60,6	52,5	47,2
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	15,0	22,5	29,6	39,3	43,6	42,9	38,9	38,4

Νότιο Αιγαίο	14,9	24,5	28,4	36,8	41,0	37,2	25,8	33,8
Βόρειο Αιγαίο	-	24,6	29,7	43,0	45,8	46,1	40,2	42,1
Κρήτη	14,0	20,9	30,4	39,8	44,1	45,4	46,3	40,1

Πηγή: Papadakis et al. (2017).

Επιπλέον, το ποσοστό απασχόλησης των πρόσφατων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχει παραμείνει στάσιμο και παραμένει εξαιρετικά χαμηλό. Αυξήθηκε ελαφρώς, από 47,4% το 2014 σε 49,9% το 2015, αλλά ήταν ακόμη πολύ μακριά από το μέσο όρο της ΕΕ-28, το οποίο ήταν το 80,5% το 2014 και το 81,9% το 2015. Επιπλέον, η Ελλάδα έχει ένα ανησυχητικά χαμηλό ποσοστό απασχόλησης των πρόσφατων μεταπτυχιακών φοιτητών ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το 2015, ήταν μόλις 37,5%, δηλαδή σχεδόν το ήμισυ του μέσου όρου της ΕΕ που ήταν 73,0%. Η ανεργία των νέων συνδέεται ρητά με τον κίνδυνο φτώχειας και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Παρόλο που καμία κοινωνική ομάδα στην Ελλάδα δεν έχει επηρεαστεί από την κρίση, η οποία άφησε το ένα τέταρτο των οικονομικά ενεργών ενηλίκων ανέργων και περίπου το ένα τρίτο στη φτώχεια το 4ο τρίμηνο του 2016, ο αντίκτυπος της κρίσης στη νέα γενιά είναι ιδιαίτερα ανησυχητικός και πολυπαραμετρικός (Papadakis et al., 2017).

Οι περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας, των Ιονίων Νήσων, του Βορείου Αιγαίου, ακολουθούμενες από το Νότιο Αιγαίο και την Κρήτη, ήταν μεταξύ των περιοχών με τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας των νέων, κάτω από τον εθνικό μέσο όρο. Αυτές ήταν περιοχές τουριστικών και γεωργικών δραστηριοτήτων. Περιοχές όπως η Δυτική Μακεδονία και η Στερεά Ελλάδα γνώρισαν ανοδική πορεία των ποσοστών ανεργίας των νέων. Τα ορυχεία που βρίσκονται εκεί και παράγουν αγαθά προσανατολισμένα στις εξαγωγές: προϊόντα νικέλιο, κουτί, αλουμίνιο, τσιμέντο και χάλυβα (στη Στερεά Ελλάδα) και λιγνίτη για την παραγωγή ηλεκτρισμού (Δυτική Μακεδονία). Ο κλάδος των κατασκευών αυξήθηκε επίσης και καταναλώνει μεγάλο μέρος αυτής της παραγωγής. Ως εκ τούτου, η ευημερούσα ανάπτυξη του επιχειρηματικού κύκλου αυτών των περιφερειών κατά την περίοδο 2000-2010 αντικατοπτρίζεται στη βελτίωση της ανεργίας των νέων στην περιοχή. Επιπλέον, υπήρχαν επιδοτήσεις για τη βιομηχανική ανάπτυξη στις παραμεθόριες περιοχές (Ανατολική Μακεδονία και Θράκη). Ωστόσο, η παραγωγή των νεοσύστατων εργοστασίων δεν ήταν ανταγωνιστική και τα τραπεζικά δάνεια επιβάρυναν τους επιχειρηματίες. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, πολλά εργοστάσια έκλεισαν και αυτοί που κατάφεραν να επιβιώσουν γνώρισαν τεράστια συρρίκνωση της αγοράς τα τελευταία χρόνια. Έτσι, η Ανατολική Μακεδονία και η Θράκη σημείωσαν άνοδο των ποσοστών ανεργίας των νέων για την περίοδο 2000-2010. Η Αττική και η Δυτική Ελλάδα - δηλαδή οι περιοχές της Αθήνας και της Πάτρας - όπου συγκεντρώνονται οι υπηρεσίες, κατάφεραν να διατηρήσουν το ποσοστό ανεργίας των νέων σε πολύ μικρή αύξηση. Οι αγροτικές και τουριστικές περιοχές, όπως το Βόρειο Αιγαίο, η Κρήτη και το Νότιο Αιγαίο, παρουσίασαν ταχεία αύξηση της ανεργίας των νέων, όπως και τα Ιόνια Νησιά (Tubadji, 2012).

### 3. Οι ανισότητες στη νέα γενιά στην Ελλάδα

Τα διαθέσιμα εισοδήματα των νοικοκυριών στην Ελλάδα μειώθηκαν κατά 30% το 2009-2013 και η φτώχεια στην Ελλάδα απομακρύνθηκε από τους ηλικιωμένους προς τα νεότερα ζευγάρια με παιδιά και τους νέους εργαζόμενους. Ενώ το 2007, ένας στους τρεις νέους Έλληνες ηλικίας 15-24 ετών κινδύνευε από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό (33,6% σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ 28,7%), το 2012, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, το ποσοστό ανέβηκε σε έναν στους δύο (45,5% στην Ελλάδα έναντι 31,4% του μέσου όρου της ΕΕ). Η φτώχεια μεταξύ των νέων (15-24 ετών) αυξάνεται σε όλες τις χώρες σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία και αυτό ισχύει και για την Ελλάδα. Ακόμα και αν η ανεργία των νέων μειώνεται από το 2013, ο μειωμένος κίνδυνος φτώχειας μπορεί να μην θεωρείται δεδομένος, καθώς υπάρχουν παράγοντες που επηρεάζουν προς τις αντίθετες κατευθύνσεις. Η θετική επίδραση της μείωσης της ανεργίας έχει μερικώς αποδυναμωθεί από τη μείωση των μισθών, τις ασυνεπείς επιδράσεις των μεταρρυθμίσεων των παροχών και της υποαπασχόλησης (Kraatz, 2015).

Σύμφωνα με το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής, το 2012 η Ελλάδα μείωσε τους κατώτατους μισθούς κατά 22% από 751 σε 586 ευρώ, με επιπλέον μείωση για άτομα ηλικίας κάτω των 25 ετών: ο ελάχιστος μισθός τους μειώθηκε κατά 32%. Σήμερα ο ελάχιστος μισθός για αυτήν την ηλικιακή ομάδα ανέρχεται σε 511 ευρώ. Ωστόσο, παρά τη μείωση αυτή, η Ελλάδα εξακολουθεί να βρίσκεται στη μεσαία ομάδα χωρών της ΕΕ και έχει καθορίσει ελάχιστο μισθό μεταξύ 500 και 800 ευρώ. Το επίπεδο αυτό εφαρμόζεται σε πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της ΕΕ, και έχει προκαλέσει μια αμφιλεγόμενη συζήτηση σχετικά με τις εκπτώσεις μισθών για τους νέους, τις δεοντολογικές πτυχές και τις επιπτώσεις στην απασχόληση. Ο δυνητικός αντίκτυπος από τις μεταρρυθμίσεις των επιδομάτων ανεργίας ήταν ασυνεπής. Οι σημειώσεις που συνέταξε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δείχνουν ότι οι δημόσιες κοινωνικές μεταβιβάσεις ήταν συγκριτικά χαμηλές στην Ελλάδα ήδη πριν από την κρίση. Ως αντίδραση στη μείωση του κατώτατου μισθού, το μηνιαίο επίδομα ανεργίας μειώθηκε από 454 ευρώ σε 360 ευρώ για όλους τους εργαζόμενους, ανεξαρτήτως ηλικίας. Από την άλλη πλευρά, οι νέοι επωφελήθηκαν από την επέκταση της κάλυψης: Από το 2014, δικαιούνται μακροπρόθεσμα επιδόματα ανεργίας (20-66 αντί για 45plus πριν). Επιπλέον, δημιουργήθηκε ένα ειδικό ταμείο για τους αυτοαπασχολούμενους και ένα νέο σύστημα ελάχιστου εισοδήματος τέθηκε σε εφαρμογή το 2014. Η υποαπασχόληση αυξάνεται μεγαλώνοντας τον κίνδυνο φτώχειας: το μερίδιο της ακούσιας μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα σχεδόν διπλασιάστηκε από 5% έως 11% (Kraatz, 2015).

Με βάση τα προαναφερθέντα, ο αυτοπροσδιορισμός της ατομικής κατάστασης από τους νέους στην Ελλάδα δεν προκαλεί έκπληξη. Τα ποσοστά του 30,8% των νέων και του 45,8% των NEETS<sup>1</sup> στην Ελλάδα περιγράφουν την κατάσταση ως σκληρή και αφόρητη. Έτσι, ένας

<sup>1</sup> Neets (Young people not in education, employment or training – νέοι άνθρωποι εκτός εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης).



στους τρεις νέους στην Ελλάδα και οι μισοί NEETS αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες στην καθημερινή τους ζωή. Η σημαντική μεταβολή της τάξης των 17,9 ποσοστιαίων μονάδων μεταξύ των NEETS και των συνομηλίκων τους καταδεικνύει την έντονη ψυχολογική επίδραση που προκαλείται από την περιθωριοποίηση των νέων και την αποξένωσή τους από την αγορά εργασίας και την εκπαιδευτική διαδικασία. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πλειοψηφία των νέων και η μεγάλη πλειοψηφία των NEETS έχουν προηγούμενη εργασιακή εμπειρία (Papadakis et al., 2017).

Οι NEETS, που προέρχονται από οικογένειες με χαμηλότερο εισόδημα, αναγκάζονται να εισέλθουν νωρίτερα στην αγορά εργασίας, ωστόσο το 73,6% αυτών που έχουν προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία είναι τώρα άνεργοι. Πρόκειται για μια ξεκάθαρη επίδραση της επίμονης κρίσης. Τα ακόλουθα συμπεράσματα το κάνουν ξεκάθαρο. Η συντριπτική πλειονότητα των NEETS (84,3%) καθώς και των συνομηλίκων τους (79%) έχουν χάσει τη δουλειά τους τα τελευταία 2 χρόνια. Η συντριπτική πλειοψηφία των νέων (συμπεριλαμβανομένων των NEETS) που έχουν προηγούμενη εργασιακή εμπειρία, το κέρδισε κυρίως στον τριτογενή τομέα. Οι NEETS έχουν συνήθως προηγούμενη εργασιακή εμπειρία, λόγω εποχικής απασχόλησης (εστίαση, αναψυχή και τουρισμός). Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτοί που είναι πρόσφατα άνεργοι ανήκουν στην κατηγορία της εποχιακής απασχόλησης. Ωστόσο, το 32,7% του νεαρού πληθυσμού και το 39,7% των εργαζομένων στο πρόγραμμα NEETS, που έχουν απασχοληθεί πριν, έχουν χάσει τη δουλειά τους περισσότερο από 6 μήνες και λιγότερο από 2 χρόνια πριν. Αυτό δε συμβαίνει στην εποχική απασχόληση. Εντός της ομάδας ηλικίας 15-24 ετών και με προηγούμενη εργασιακή εμπειρία, η πλειοψηφία είναι άνδρες ηλικίας 20-24 ετών. Το 48% των νέων (26,4% των NEETS και 47,8% των συνομηλίκων τους) δεν έχουν εισέλθει ποτέ στην αγορά εργασίας. Είκοσι έξι τοις εκατό (26,3% των NEETS) αυτών είχαν και είναι μακροχρόνια άνεργοι. Η καθυστέρηση στην είσοδο ή η αποδέσμευση από την αγορά εργασίας παρακωλύει αποφασιστικά τη δυνατότητα (επαν) ένταξης στην απασχόληση εν γένει και τελικά ανατροφοδοτεί τον φαύλο κύκλο της ανεργίας των νέων (Papadakis et al., 2017).

Όσον αφορά το καθεστώς απασχόλησης και γενικότερα τη σχέση των νέων (συμπεριλαμβανομένων των NEETS) στην απασχόληση, τα ευρήματα καταδεικνύουν σαφώς ότι η οικονομική κρίση συνέβαλε αποφασιστικά στην ανεργία των νέων, ενώ διατυπώνονται δύο βασικές ταξινομητικές κατηγορίες: α) έχουν εργαστεί και β) όσοι έχουν εργαστεί για λίγο, έχουν απολυθεί. Αυτό τείνει να είναι αποτέλεσμα περικοπών προσωπικού ή πτώχευσης της επιχείρησης στην οποία απασχολούνταν ή επειδή ήταν εποχιακοί ή περιστασιακοί υπάλληλοι. Φυσικά, θα υπάρχουν και κάποιοι που έφυγαν οικειοθελώς (Papadakis et al., 2017).

Όσον αφορά την κατάρτιση και τη σχέση της με την απασχόληση, τα ευρήματα είναι αποθαρρυντικά. Μόλις 15,9% των νέων (17,7% των NEETS και 15,6% των συνομηλίκων τους) παρακολούθησαν ένα πρόγραμμα κατάρτισης στο παρελθόν. Η μειοψηφία των νέων έχει παρακολουθήσει πρόγραμμα κατάρτισης και, μεταξύ αυτών, η μεγάλη πλειοψηφία θεωρεί ότι η κατάρτιση είναι αναποτελεσματική. Είναι προφανές ότι, παρά την ανεργία, οι νέοι ούτε προσελκύονται από την κατάρτιση ούτε την εμπιστεύονται (Papadakis et al., 2017).

Τα συναισθήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι στην Ελλάδα ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης είναι κυρίως ανασφάλεια (48%), θυμός (27%) και άγχος (17,1%). Σχεδόν κανένας δεν είναι αισιόδοξος (3,6%), ενώ δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των NEETS και των συνομηλίκων τους. Ωστόσο, όταν πρόκειται για την εξατομικευμένη αντίληψη του κοινωνικού αποκλεισμού, δημιουργείται ένα φαινομενικό παράδοξο. Τα σχετικά πορίσματα, που σχετίζονται με το αν οι NEETS αισθάνονται κοινωνικά αποκλεισμένοι, φαίνονται απροσδόκητα: το 90,2% των NEETS δεν αισθάνονται κοινωνικά αποκλεισμένα, σχεδόν εξίσου με τους συνομηλίκους τους (93,6%) (Papadakis et al., 2017).

Αναμφισβήτητα, οι NEETS μπορούν να ταξινομηθούν ως κοινωνικά αποκλεισμένοι. Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, η πλειοψηφία των πολιτών δεν αισθάνονται κοινωνικά αποκλεισμένοι. Το δίκτυο οικογενειακής ασφάλειας η διεύρυνση της κοινωνικής ευπάθειας που αναπόφευκτα φέρνει πολλούς νέους σε παρόμοια κατάσταση NEETS, μειώνουν το αίσθημα της αποξένωσης και απομόνωσης. Με άλλα λόγια, οι NEETS δεν είναι μόνοι τους, καθώς πολλοί από τους συνομηλίκους τους βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση. Η ευρύτερη προβληματική κατάσταση του παιχιδιού μειώνει το αίσθημα της απομόνωσης, ωστόσο καταδεικνύει σαφώς μια συνεχιζόμενη σκληρή κατάσταση για πολλούς νέους στην Ελλάδα. Σε άλλους κόσμους, οι NEETS δεν αισθάνονται αποκλεισμένοι κυρίως λόγω του γεγονότος ότι υπάρχουν τόσοι πολλοί άλλοι που υποφέρουν (Papadakis et al., 2017).

Με βάση τα προαναφερθέντα, πώς αντιμετωπίζουν οι νέοι αυτή την εξαιρετικά ταραγμένη κατάσταση; Εδώ, μπορούμε εύκολα να παρατηρήσουμε μια εντελώς αντίστροφη εικόνα, από την άποψη του σχεδιασμού της πορείας ζωής, μεταξύ των NEETS και των συνομηλίκων τους. Ενώ η αναζήτηση θέσεων εργασίας αποτελεί σαφή προτεραιότητα για τους NEETS, η μαθησιακή διαδικασία ξεπερνά κατά πολύ τις προτεραιότητές τους (Papadakis et al., 2017).

Τα προαναφερθέντα επηρεάζουν σαφώς τις στρατηγικές επιβίωσης των νέων. Οι βασικές επιλογές που έχουν κάνει ή είναι πολύ πιθανό να κάνουν οι νέοι είναι η αναζήτηση εργασίας ανεξάρτητα από τη σχέση τους με την εξειδίκευση και τις σπουδές τους, τη μετανάστευση στο εξωτερικό, την αλλαγή κατοικίας (μετακίνηση σε άλλο φθηνότερο διαμέρισμα ή στο σπίτι της οικογένειας) συνήθειες, προχωρώντας σε σοβαρές περικοπές. Θα πρέπει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι οι κορυφαίες επιλογές τους είναι ίδιες τόσο για τους NEETS όσο και με τους συνομηλίκους τους, δηλαδή το υπόλοιπο της νεολαίας. Πράγματι, ο αντίκτυπος της κρίσης είναι πολυπαραμετρικός, επηρεάζοντας σημαντικές πτυχές της καθημερινής ζωής των νέων (Papadakis et al., 2017).

Δεδομένης της τρέχουσας κατάστασης στην ελληνική οικονομία και στην κοινωνία όπου επικρατεί η συνεχιζόμενη ύφεση και ο αντίκτυπος της υπερ-καθορίζει την ενηλικίωση και την πορεία ζωής των νέων, τα πράγματα φαίνονται ακόμη χειρότερα. Αντιμετωπίζοντας μια αποθαρρυσμένη και καταστροφική πραγματικότητα, που αντικατοπτρίζει ουσιαστικά σε κάθε βασική πτυχή της πορείας της ζωής τους, οι νέοι στην Ελλάδα γίνονται όλο και πιο απογοητευμένοι, απαισιόδοξοι και ακόμη και θυμωμένοι. Η εμπιστοσύνη τους στους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς βαθμιαία καταρρέει, οδηγώντας σε μια ξεκάθαρη ιδεολογική αλλοτρίωση που επηρεάζει την πολιτική τους συμπεριφορά. Η έλλειψη

προοπτικών, η απελπιστική αναζήτηση θέσεων εργασίας σε μια διαφορετική αγορά εργασίας, ο κοινωνικός αποκλεισμός (ακόμη και αν δεν θεωρείται τέτοιος λόγω της έκτασης της κοινωνικής ευπάθειας), η αναποτελεσματική κατάρτιση και οι σοβαρές περικοπές των κοινωνικών διατάξεων καθορίζουν το παρόν τους και υπονομεύουν το μέλλον τους. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι το προαναφερθέν αποτέλεσμα έχει επιφέρει μια βαθιά και εκτεταμένη δυσπιστία του πολιτικού συστήματος και του πολιτικού προσωπικού (Papadakis et al., 2017).

Η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα που υπάρχουν μεταξύ των νέων, αποικοδομούν το πλαίσιο της τυποποιημένης βιογραφίας πολλών νέων στην Ελλάδα ενώ η μακροχρόνια κρίση και η επακόλουθη ύφεση περιορίζουν τις μελλοντικές τους προοπτικές και υπερκεράζουν τις επιλογές τους. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για όσους απομονώθηκαν άθελά τους από κάθε σημαντική κοινωνική πρόνοια και από την αγορά εργασίας (πόσο μάλλον τους μακροχρόνια άνεργους) και που βρίσκονται παγιδευμένοι στο καθημερινό άγχος, βασιζόμενοι σχεδόν αποκλειστικά στην οικογένεια (σε πολλές περιπτώσεις, μια οικογένεια πεισμένη από την άποψη των διαθέσιμων πόρων). Πράγματι, αυτό είναι ένα αδιέξοδο που επηρεάζει την αυτοεκτίμηση και μεγιστοποιεί την απαισιοδοξία και τον θυμό. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι στρατηγικές επιβίωσης των νέων, κυρίως, περιλαμβάνουν (οποιαδήποτε) αναζήτηση εργασίας και μετανάστευση στο εξωτερικό, γεγονός που πιθανόν να αυξήσει περαιτέρω την υπάρχουσα διαρροή επιστημόνων. Ο συνδυασμός της κοινωνικής ευπάθειας και της απαισιοδοξίας έχει ως αποτέλεσμα μια εξατομικευμένη πολυεπίπεδη απόσυρση και μια ευρύτερη θεσμική απεμπλοκή που μετατράπηκε σε φαύλο κύκλο υποβάθμισης. Η κοινωνική αδυναμία που συσσωρεύεται στον κοινωνικό αποκλεισμό σε συνδυασμό με τη διεύρυνση των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων, απειλεί άμεσα την κοινωνική συνοχή και οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό. Δεδομένων όλων των παραπάνω (συμπεριλαμβανομένης της αυξανόμενης μετάδοσης της φτώχειας από γενιά σε γενιά που εμβαθύνει τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μεταξύ των νέων), η κοινωνική συνοχή διατρέχει μεγάλο κίνδυνο στην Ελλάδα (Papadakis et al., 2017).

Οι NEETS αντιμετωπίζουν μεγάλη ευπάθεια και είναι κοινωνικά ευάλωτοι. Αυτό τεκμηριώνεται και από την έρευνα των Μπάστα κ.ά. (2016). Δείγμα της έρευνας αποτελέσαν 2.771 άτομα από την Ελλάδα, ηλικίας 15-24 ετών. Τα ευρήματα της έρευνας κατάδειξαν ότι οι NEETS βιώνουν μεγαλύτερο άγχος αλλά χαμηλότερη αίσθηση ευεξίας και αυτο-αποτελεσματικότητας σε σχέση με τους άλλους νέους. Έχουν όμως την ίδια συχνότητα και ποσοστά κατάθλιψης με τους άλλους νέους αλλά ανάμεσα στους NEETS οι άνδρες έχουν μεγαλύτερα ποσοστά από τις γυναίκες. Προβλεπτικοί παράγοντες για τα παραπάνω είναι η ηλικία, το αν μένουν ή όχι με τους γονείς τους, αν έχουν εργαστεί στο παρελθόν και το πόσο αποτελεσματικοί νιώθουν οι ίδιοι (Μπάστα κ.ά., 2016).

#### 4. Οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν στην Ελλάδα

Έχουν γίνει διάφορες προσπάθειες κατηγοριοποίησης του ελληνικού καπιταλισμού μέσα στις τυπολογίες των ποικιλιών του καπιταλισμού και των κρατών πρόνοιας. Η Ελλάδα κατατάσσεται, μαζί με την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιταλία, ως μοντέλο της Νότιας Ευρώπης, διακριτό από τις συντονισμένες οικονομίες αγοράς και των οικονομιών των ελεύθερων αγορών. Αν και υπάρχουν διαφορές μεταξύ τους, οι νότιες χώρες έχουν κοινά θεσμικά χαρακτηριστικά που απορρέουν από παρόμοιους τρόπους μεταπολεμικής οικονομικής και πολιτικής εξέλιξης. Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει την καθυστερημένη εκβιομηχάνιση, τον σημαντικό ρόλο του κράτους στην οικονομική ανάπτυξη και ένα σύστημα εργασιακών σχέσεων που τείνει στη σύγκρουση και όχι στη συνεργασία (Symeonidou, 1996).

Τα καθεστώτα απασχόλησης προβλέπουν υψηλά επίπεδα νομοθεσίας για την προστασία της απασχόλησης σε συνδυασμό με εκτεταμένη αυτοαπασχόληση και ανεπίσημο χαρακτήρα. Στην Ελλάδα, παρά την ισχυρότερη προστασία της εργασίας από ό, τι στις περισσότερες άλλες Δυτικές χώρες, στην αγορά εργασίας των νέων κυριαρχούσαν ανεπίσημες και σε ορισμένες περιπτώσεις παράνομες πρακτικές (Seferiades, 2003). Τα νοτιοευρωπαϊκά κράτη πρόνοιας έχουν μοιραστεί ορισμένα χαρακτηριστικά, συμπεριλαμβανομένων των οικογενειών που υποκαθιστούν την περιορισμένη κρατική κοινωνική προστασία. Το ελληνικό κράτος πρόνοιας εδραιώθηκε κατά τη δεκαετία του 1980 και του 1990, αλλά ο κατακερματισμός της κοινωνικής πρόνοιας εμπόδισε την εφαρμογή μιας καθολικής κοινωνικής ιθαγένειας (Karamessini, 2015).

Έτσι, υπάρχει μικρή κοινωνική βοήθεια εκτός του κυρίαρχου ασφαλιστικού συστήματος, το οποίο αποκλείει εκείνους που δεν έχουν εισφορές όπως οι νέοι (Matsaganis et al., 2003). Οι νότιες χώρες παρουσίασαν επίσης αξιοσημείωτη έλλειψη διοικητικής ικανότητας για την ενεργοποίηση πολιτικής καινοτομίας και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, με εκτεταμένο πελατειακό χαρακτήρα και νεποτισμό (Featherstone, 2011). Στην Ελλάδα, τα χαρακτηριστικά αυτά, σε συνδυασμό με την χαμηλή κοινωνική συναναστροφή και τις υψηλές πολιτικές και βιομηχανικές συγκρούσεις, έχουν ως αποτέλεσμα την ιστορική ανικανότητα των κοινωνικών εταίρων να συνάγουν κοινωνικά συμφέροντα (Karamessini, 2009).

Στην Ελλάδα, οι μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας από το 2000 έως το 2005 αύξησαν την προσωρινή απασχόληση, αύξησαν την ευελιξία του χρόνου εργασίας και μείωσαν το κόστος της μερικής απασχόλησης. Η περιορισμένη επιτυχία αυτών των μεταρρυθμίσεων αποδεικνύεται από την απαγόρευση της οριστικής σύναψης συμβάσεων ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα, γεγονός που ενίσχυσε τον διττό χαρακτήρα της αγοράς εργασίας, εξαιρώντας πολλούς νέους από την ασφαλή απασχόληση. Ως αποτέλεσμα, ένας στους τρεις νέους εργαζόμενους ήταν ήδη προσωρινά απασχολούμενος μέχρι το 2008. Ενώ οι συμβάσεις μερικής απασχόλησης παρέμειναν μάλλον χαμηλές στο 5,5% το 2007 και ο συνολικός δείκτης ήταν σχετικά υψηλός (2,73) το 2008, η ευελιξία στην αγορά εργασίας ήταν στην πραγματικότητα ευρέως διαδεδομένη αλλά συχνά κρυμμένη (Karamessini, 2015).

Η Ελλάδα συνέχισε την πορεία της χαμηλής κοινωνικής προστασίας, η οποία εκδηλώνεται με χαμηλά καθαρά ποσοστά αντικατάστασης (το ποσοστό του καθαρού εισοδήματος στην εργασία που διατηρείται μετά από απώλεια θέσεων εργασίας) περίπου 50% ελάχιστο μισθό, περιορισμένη διάρκεια και χαμηλή κάλυψη (36%). Η πολύ περιορισμένη ανταπόκριση της κυβέρνησης στις προσκλήσεις για ισχυρότερη κοινωνική βοήθεια εξηγείται από την οικονομική εξάρτηση πολλών νέων από τις οικογένειές τους. Αυτή η συσχέτιση, όσο διαστρεβλωμένη και ανυπόφορη, ήταν σημαντική για την εξήγηση της συνέχειας στην «οικογενειακή» παροχή κοινωνικής πρόνοιας παρά την αυξανόμενη οικονομική πίεση που πλήττεται από πολλές ελληνικές οικογένειες από τη δεκαετία του 1990.

Η Ελλάδα εισήγαγε μέτρα για την επιδότηση του κόστους εργασίας για άτομα ηλικίας 16-25 ετών και ξεκίνησε ένα νέο σύστημα διαπίστευσης για την επαγγελματική κατάρτιση (OECD, 2010). Ωστόσο, οι χρηματοδοτικοί πόροι ήταν περιορισμένοι και μάλιστα μειώθηκαν, συνεπώς τα προγράμματα αυτά παρέχουν περιορισμένη υποστήριξη σε νέους, των οποίων η συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα μειώθηκε από 32% το 2007 σε 39,7% το 1999 (OECD, 2009). Στη συνέχεια, οι συνολικές δαπάνες ενεργοποίησης στην Ελλάδα παρέμειναν μάλλον χαμηλές, φθάνοντας μόλις το 0,2% του ΑΕΠ το 2009 (OECD, 2009).

Οι όροι που συνδέονται με το Δεύτερο Μνημόνιο το 2012 απαιτούσαν μείωση των επιδομάτων ανεργίας κατά 22%, ενώ τα κριτήρια επιλεξιμότητας καθίσταντο αυστηρότερα και η διάρκεια των παροχών μειώθηκε (EuropeanCommission, 2012). Τα μέτρα κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένων των εγγυήσεων για το ελάχιστο εισόδημα και η επέκταση των παροχών σε μακροχρόνια ανέργους ή νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας, προτάθηκαν, αλλά είχαν σταματήσει από περιορισμένους οικονομικούς πόρους (Paratheodorou & Adams, 2015). Ως εκ τούτου, οι περισσότεροι νέοι παρέμειναν αποκλεισμένοι από την κοινωνική προστασία, ενώ ο ρόλος της οικογένειας στην προστασία των νέων μελών της υπονομεύθηκε, ενώ σχεδόν το 60% των οικογενειών «αγωνίζονται» ήδη από το 2011.

Ήδη από το 2011, η ΕΕ επεσήμανε την αργή εφαρμογή της μεταρρύθμισης της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα, προτρέποντας τους πολιτικούς να αναλάβουν το πρόγραμμα και να ξεπεράσουν τα τμήματα και τα κλινικά δίκτυα (EuropeanCommission, 2011). Υπήρξε εμφανής ταλαιπωρία από ορισμένους ελληνικούς κοινωνικούς παράγοντες, κυρίως μεγάλους εργοδότες, λόγω του αργού ρυθμού μεταρρύθμισης και της αδυναμίας των κυβερνήσεων να εφαρμόσουν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Κάποιοι μελετητές (Featherstone, 2011) επισημαίνουν επίσης ότι η «λογική της καταλληλότητας», ο βαθμός συμβατότητας μεταξύ της εξωτερικής πίεσης για μεταρρυθμίσεις και των εθνικών αξιών και ιδεών ήταν προβληματική και χαμηλή στην Ελλάδα, εμποδίζοντας τους πολιτικούς να εφαρμόσουν μεταρρυθμίσεις.

## 5. Συμπεράσματα

Η Ελλάδα, που πλήττεται τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικά από την τρέχουσα οικονομική κρίση, επηρεάζεται ιδιαίτερα από την ανεργία των νέων. Η συμμετοχή του εργατικού δυναμικού των νέων στην Ελλάδα είναι παραδοσιακά ένα από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη. Επιπλέον, αυτό συμβαίνει στο πλαίσιο ενός παλιομοδίτικου εκπαιδευτικού συστήματος που αγωνίζεται να διεξάγει έναν επιτυχή διάλογο με τον επιχειρηματικό κόσμο και να καλύπτει τις ανάγκες του. Υπάρχει μια ομάδα νέων που δεν είναι ούτε οικονομικά ενεργοί ούτε συμμετέχουν σε υψηλής ποιότητας κατάρτιση δεξιοτήτων. Από τη μία πλευρά, αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μικρή προοπτική αυξημένης παραγωγικότητας μεταξύ των προσφάτως καταρτισμένων ειδικευμένων εργαζομένων. Από την άλλη πλευρά, λόγω αυτοελέγχου, οι νέοι που έχουν τις καλύτερες δυνατότητες για υψηλές δεξιότητες και αύξηση της παραγωγικότητας είναι πιθανό να μεταβούν στο εξωτερικό για εκπαίδευση ή και εργασία. Η προκύπτουσα μόνιμη απώλεια ενός νεανικού ταλαντούχου εργατικού δυναμικού είναι μια αποστράγγιση των παραγωγικών μηχανισμών της χώρας. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται περαιτέρω από την παραδοσιακά χειρότερη κατάσταση των νέων εκτός της περιφέρειας της Αττικής. Οι νέοι σε αγροτικές, απομακρυσμένες και ορεινές περιοχές υφίστανται ακόμη μεγαλύτερη έκθεση στα πιθανά σημάδια της ανεργίας των νέων κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

Η χώρα έχει λάβει ορισμένα βήματα που μείωσαν εν μέρει αυτά τα προβλήματα. Τα εθνικά προγράμματα πολιτικής για την απασχόληση - όπως τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ, η κοινοτική πρωτοβουλία Equal που χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και τα τοπικά ιδρύματα επανεκπαίδευσης και κατάρτισης - συγκαταλέγονται στα μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης που απευθύνονται σε νέους από απομακρυσμένες περιφέρειες.

## Βιβλιογραφικές αναφορές

- Alfonso, A., Zartaloudis, S. & Papadopoulos, Y. (2015). How party linkages shape austerity politics: clientelism and fiscal adjustment in Greece and Portugal during the Eurozone crisis. *Journal of European Public Policy*, 22(3), 315-334.
- Cedefop (2018). Developments in vocational education and training policy in 2015-17: Greece. Cedefop monitoring and analysis of VET policies. <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/country-reports/vetpolicy-developments-greece-2017>.
- European Commission (2010). Youth on the move: An initiative of the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2012). The Second Economic Adjustment Programme for Greece March 2012. *European Economy Occasional Papers 94*. Brussels: European Commission.

- Featherstone, K. (2011). The JCMS Annual Lecture: The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed Regime. *Journal of Common Market Studies*, 49(2), 193-217.
- Heyes, J. (2013). Flexicurity in crisis: European labour market policies in a time of austerity. *European Journal of Industrial Relations*, 19(1), 71-86.
- Karamessini, M. (2009). From a state-led familistic to a liberal partly de-familialized capitalism: the difficult transition of the Greek model. In Bosch, G., Lehdorff, S. & Rubery, J. (eds). *European employment models in flux: a comparison of institutional change in nine European countries*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Karamessini, M. (2015). The Greek social model: Towards a deregulated labour market and residual social protection. In Vaughan-Whitehead, D. (eds). *The European Social Model in Crisis: Is Europe Losing Its Soul?* Cheltenham: Edward Elgar.
- Kraatz, S. (2015). *Youth unemployment in Greece: Situation before the government change*. European Union.
- Lehdorff, S. (2015). *Europe’s divisive integration: An overview*. Brussels: ETUI.
- Matsaganis, M., Ferrera, M., Capucha, L. & Moreno, L. (2003). Mending Nets in the South: Anti-poverty Policies in Greece, Italy, Portugal and Spain. *Social Policy & Administration*, 37(6), 639-655.
- Μπάστα, Μ., Δαφέρμος, Β., Παπαργύρης, Α. & Παπαδάκης, Ν. (2016). Το ψυχολογικό προφίλ των NEETS στην Ελλάδα σήμερα. Στο Παπαδάκης, Ν., Κυρίδης, Α. & Φωτόπουλος, Ν. (επιμ.). *Νέα Γενιά και NEETs στην Ελλάδα της Κρίσης. Οι επείγουσες διαστάσεις του προβλήματος: Έρευνα και Ολοκληρωμένη Παρέμβαση*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- OECD (2009). *Social Expenditure Database*. In <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSet>
- OECD (2010). *Off to a good start? Jobs for youth*. Paris: OECD.
- Papadakis, N., Drakaki, M., Papargyris, A., Dafermos, V., Basta, M., Theodorikakos, P., Pandis, P. & Kyridis, A. (2017). *“Painted from life ...” A Disengaged Youth? Young people and NEETs in a devastated country*. Centre for Learning and Life Chances in Knowledge Economies and Societies (LLAKES).
- Papatheodorou, C. & Adams, S. (2015). Dismantling the feeble social protection system of Greece: Crisis and austerity measures consequences. In Schubert K, Villota, P. D. & Kuhlmann, J. (eds.). *Challenges to the European Welfare Systems*. New York: Springer.
- Schild, H., Vanhee, J. & Williamson, H. (2017). Youth work – An incomprehensible subject? Introductory reflections on youth work. In Schild, H., Connolly, N., Labadie, F. & Vanhee, J. (eds.). *Thinking seriously about youth work. And how to prepare people to do it*. Council of Europe and European Commission.

- Seferiades, S. (2003). The European employment strategy against a Greek benchmark: A critique. *European Journal of Industrial Relations*, 9(2), 189-203.
- Symeonidou, H. (1996). Social protection in contemporary Greece. *South European Society and Politics*, 1(3), 67-86.
- Tubadji, A. (2012). *Youth unemployment in Greece. Economic and political perspectives*. In <https://library.fes.de/pdf-files/id/09475.pdf>
- Vaughan-Whitehead, D. (2015). *The European Social Model in Crisis: Is Europe Losing Its Soul?* Cheltenham: Edward Elgar.
- Χριστοφόρου, Α., Μακαντάση, Φ., Πιερρακάκης, Κ. & Τσακλόγλου, Π. (2018). Διαγενεακή μεταβίβαση πόρων και αξιών σε περιόδους κρίσης: Μεταβολές στην απασχόληση και εκπαίδευση των νέων στην Ελλάδα. *Διανέοσις*.